Наша кімната геру Шульцу не сподобалась: було тісно, в кутку стояла діжка з квашеною капустою, і коли розігрівалась піч, то від діжки досить-таки неприємно тхнуло. До того ж весь час плакав мій молодший брат — у нього страшенно боліли вуха, він ніяк не міг зрозуміти, що таке війна і що коли війна, то взагалі нічого не можна — ні плакати, ні сміятись, ні просити цукерок, ані ходити до школи. Правда, моєму молодшому братові тоді тільки минуло два, і йому можна було вибачити, що він нічого не розумів.

Ординарець лейтенанта Шульца порозкидав великим, наглянцованим чоботом якусь незвичайну будову з кубиків, яку мій молодший брат зводив з самого ранку.

— У-у-у! — сказав мій молодший брат і погрозив чоботу кулаком.

Бабуся миттю взяла брата на руки і понесла в другий куток кімнати. Брат пронизливо заверещав, а ординарець гера Шульца невдоволено насупився. Від цього обличчя в нього перекосилося, немов його поставили боком.

Гер Шульц оселився на другому поверсі, у Максименка. Там було дві кімнати й кухня, самого дядька Максименка вдома не було — він ходив на протезі, в армію його не взяли, і все-таки з самого початку війни дядька Максименка не було вдома. Дорослі пошепки говорили, що дядько Максименко в партизанах, але вголос про це не можна було говорити, особливо нам, дітям.

У тих двох кімнатах, де висіли на стінах килимки і вишиті зеленим і жовтим папуги, жили тільки Отто і його мама. Отто — це був син Максименка. А таке дивне ім'я він мав тому, що мама його — німкеня, і через це сам Отто теж був трохи німець.

Звичайно, до війни це не мало ніякого значення, Отто нічим не відрізнявся від нас, хіба що говорив по-німецькому так само, як і по-українському, краще від усіх робив "стойку" на руках і малював акварельними фарбами. На його малюнках найбільше було ясно-синього кольору.

Раніше, до війни, ми завжди гралися разом і все було дуже добре, ми з ним бились і сварились не частіше, ніж з іншими дітьми з нашої вулиці, а тепер з Отто ми перестали гратись.

Найбільше нас дратувало те, що він навіть не просився до гурту. Вийде собі у двір, засуне руки в кишені і дивиться на нас синіми, синішими від його улюбленої акварельної фарби очима, так дивиться, ніби нас і нема, ніби є тільки сніг, небо, чорна ворона на сосні і він, Отто Максименко.

Ми теж ніби й не помічали його. Ми тільки перешіптувались і поглядали при цьому на Отто, а потім хтось починав голосніше сміятись, і кожному було зрозуміло, що сміємось ми з Отто, а потім ще хтось голосно говорив:

— Ну, годі, він ще піде і скаже своєму геру, щоб нас усіх постріляли!

Отто вдавав, ніби й того не чує, але все-таки трохи згодом ішов собі в інший кут, сам із собою бавився і ліпив із снігу великих сніговиків чи якусь фортецю. Але ліпив він її даремно, бо потім ми все одно руйнували ті фортеці з такою люттю, ніби це сам гер Шульц поставив її на нашому дворі.

Одного разу Отто спробував підійти до нас. Він виніс великі санки і сказав, ніби ні до кого не звертаючись:

— А на них можна втрьох їздити. Мені їх тато зробив!

— Брешеш! — сказав Тимко.— Тобі їх мама дістала. Я бачив — вона їх учора несла! Забери геть свої погані німецькі сани!

Отто повернувся і пішов, і вуха його шапки так сумно звисали вниз, як вуха нашого Пірата, коли на нього сердито насвариться за щось. Мені навіть стало шкода Отто. але я миттю подумала, що він трохи німець, і мати його зовсім німкеня, і гер Шульц теж німець, а тата мого поранила на фронті німецька куля, і він десь далеко звідси лежить у госпіталі.

А потім мама Отто пішла працювати в німецьку комендатуру перекладачем.

Колись вона дуже гарно одягалась і носила велику, закладену тричі довкола голови світлу косу. З тією косою Ірма Петрівна здавалась гордою казковою королевою. Вона трохи мружила сипі, як і в Отто. очі. І вони ставали темними, ховаючись у густих, довгих віях.

Тепер мама Отто обрізала косу і дивилась завжди тільки собі під ноги, намагаючись нікому не потрапляти на очі. А ті очі, раніше добрі, привітні, щонайбільше — просто байдужі, тепер здавались ворожими, презирливими. Мама Отто ще нижче опускала голову, привітавшись із кимось і почувши у відповідь щось дуже невиразне, що можна було скоріше прийняти за прокльон, аніж за "добридень".

Одного разу ввечері до нас хтось тихо постукав. Ми дуже не любили тепер, коли хтось стукав, але цей стукіт був такий тихий, що ніби й не віщував нічого лихого. Бабуся пішла відчиняти двері.

На порозі несміливо спинилась Ірма Петрівна.

— Добрий вечір... Ви мені вибачте... Чи не знайдеться у вас трохи малинового варення? Отто мій захворів, гарячка, а ліків ніяких нема...

Бабуся мовчки відчинила дверцята шафки, дістала півлітровий слоїк з малиновим варенням і чесно розділила все, що там було, навпіл, виклавши кілька ложок пахучого варення у склянку.

Мій молодший брат сказав:

— Бабо, дай, ба!

— Не можна,— суворо сказала бабуся.— Це ліки!

Мама Отто тримала склянку в руках і не йшла.

— Ви... ви всі, напевно, думаєте...

— Нічого ми не думаємо. Тепер думати тільки про те треба, як би вижити. Тільки про це, — сказала бабуся, не дивлячись на Ірму Петрівну.

Вона ще мить потупцювала на порозі, поглянула проти світла на склянку з малиновим варенням — я мимоволі ковтнула слину — і тільки тоді вийшла геть.

Бабуся замкнула двері і сказала, немов виправдовуючись перед кимось:

— Це ж для дитини... Дитина ж ні при чому... Дитина не винна. Хіба ж воно собі вибирало матір?

Не знаю, але я чомусь не відважилась розповісти дітям у дворі, що бабуся давала малинове варення хворому Отто.

Через кілька днів Отто знову з'явився у дворі. Та краще б він не виходив. Того дня ми довідалися, що німці схопили двох партизанів, і допитували їх, і мама Отто була перекладачем під час допиту.

Отто стояв і дивився на світ синіми, синішими від акварельної фарби очима, ніби він мав право дивитись на небо, коли його мама допитує партизанів!

Камінь полетів в Отто, і ще один, і ще:

— Забирайся звідси, фашист проклятий!

— Можеш іти до свого Шульца і все йому сказати! Можеш сказати, що ми всі партизани!

Отто стояв під градом каменів, як його мама тоді на порозі нашої кімнати, коли просила варення для нього. Він не здригнувся, не кинувся бігти, він просто махнув рукою, ніби хотів одігнати геть надокучливу муху, але камінь влучив йому в лице, він затулив лице руками і повільно рушив геть, як завжди, коли ми проганяли його сміхом.

— Фашист! Мало тобі цього! Ми тебе зовсім уб'ємо, і навіть твій гер не врятує тебе!

Відтоді Отто не з'являвся в дворі. Він тільки дивився вниз із вікна, притуливши носа до шибки. На лиці у нього, мабуть, був добрячий слід від того удару, але ми намагались не дивитися на вікно Отто, хоч нам самим було дуже неприємно відчувати його погляд.

А з гером Шульцом почали траплятися раптом усякі неприємності.

У гера Шульца заболів живіт — про це розповідав його ординарець, який бігав по всіх усюдах, розшукуючи якогось свого лікаря. Лікар приходив потім зо два рази.

А коли в гера Шульца перестав боліти живіт, він послизнувся на сходах і впав, та так впав, що не міг потім розігнути поперек кілька днів підряд.

Ми дивились, як він шкандибає вздовж подвір'я, і мовчки раділи: оце тобі за партизанів! Оце тобі за все!

Напевно, гер Шульц був гарний — високий, ставний, широкоплечий, з рівними густими бровами. І, напевно, гера Шульца любила його мама. Але нам було все одно, гарний з лиця гер Шульц чи поганий, любить його хтось чи не любить. Ми гера Шульца ненавиділи. І через гера Шульца ми почали ненавидіти Отто, який теж був трохи німець. Ми тоді не багато розуміли. Ми тоді знали, що світ ділиться на дві частини — на нас і німців.

Німці і фашисти — це для нас тоді було одне і те ж. І не ми в цьому були винні. А наші батьки перебували надто далеко, щоб могли пояснити нам, що і як. Шульц німець — значить, фашист і ворог. Отто німець — значить, він теж фашист і ворог. І мама його теж. Ми не думали, що батько Отто — дядько Максименко, і він у партизанах, а Отто завжди жив тут, на нашій землі, у нашому будинку. Ми думали, що мама Отто працює в комендатурі, а Отто, може, подає зранку чай геру Шульцу і розмовляє з ним по-німецькому.

І те, що я відкрила того вечора, було майже неймовірним.

Це сталось у середу, я напевно знаю, що того дня була середа, і був дуже сильний мороз. І ми чомусь допізна бавились, ми ховались по закутках, а хтось один шукав, а потім ми гралися у німців і в партизанів, і ніхто нізащо не хотів називатися німцем, і тоді ми зійшлись на тому, що ми всі партизани, а Отто — німець, він їхній генерал, і його треба знищити. І мене послали в розвідку. Я немовбито знала німецьку мову і мала вияснити, коли генерал Отто вийде із штабу і сідатиме в машину.

Як це все я мала здійснити, мені було ще не ясно. Однак я тихо, крадькома подалась на другий поверх. Раптом нагорі скрипнули двері. Ставало зовсім цікаво і навіть лячно. Ще трохи фантазії — і я уявила, що

мені загрожує небезпека, що доведеться загинути. Але завдання слід виконати, хай буде, що буде — треба боротись до загину!

Я причаїлася, притулившись до стіни. У сутінках мені було видко, як з квартири Отто хтось вийшов. Це був сам "генерал" Отто Максименко. Він тримав у руках лійку, ту саму лійку, з якої ми колись дуже давно, страшенно давно,— невже насправді це було всього лиш півроку тому? — поливали квіти, всі разом поливали квіти у дворі.

Отто озирався не менш сполохано, ніж я. Отто нахилився і почав з лійки поливати сходи. У мене серце калатало, як наш великий шкільний дзвінок. "Генерал" Отто Максименко поливав дерев'яні сходи, ніби сходи — це квіти. Навіщо він поливав сходи?

І в цю мить вискочив на сходову клітку гер Шульц.

— А-а-а,— ревів гер Шульц, і в його руках Отто здавався тим' горобцем, котрого ми недавно знайшли — напівзамерзлий, він все одно тріпотів крильцями і тремтів.— А-а-а,— репетував гер Шульц і кричав щось по-німецькому, з чого я зрозуміла тільки одне — "щеня прокляте, прокляте російське щеня!"

Він термосив хлопця, а Отто не просився й не плакав, він тільки намагався вирватись, а я боялася поворухнутись, я немов закам'яніла і нічим на світі не могла допомогти бідному Отто, який поливав сходи. Я тепер зрозуміла, навіщо Отто поливав сходи.

Та не тільки я, ніхто не міг допомогти Отто. Навіть його власна мама. Вона вийшла з кімнати, вона просила гера Шульца по-німецьки, і по-українськи, і по-російськи, вона виривала Отто з рук гера, але все було марно.

— Не треба, не треба... Отто! Гер Шульц, що сталося?!

Розлютований Шульц штовхнув Отто так, що той вдарився об протилежну стіну, і показав на залиті водою сходи.

— Проклятий хлопчисько! Щеня!

— Я не щеня! Я... я партизан! — кричав Отто по-німецькому, чудовою німецькою мовою кричав Отто.

— Найн! — сказала мама Отто.— Найн!

— Партизан! І я ненавиджу вас, і тебе, і тебе, ти погана, ти фашистка! Нехай тільки тато повернеться, я йому все розповім!

— Ні, Отто, ні, це неправда! Я тебе прошу, тихше!

— Швайген! — гукнув гер Шульц.— Генук! Швайген зі!

Він, мабуть, щось второпав із розмови матері й сина, він звелів їм увійти в кімнату. Отто, підкоряючись матері, перестав кричати і тихо пішов слідом за нею.

Була війна, і ми багато до чого звикли, ми знали, що коли війна — то не можна нічого просити, не можна сміятись, і не можна плакати, і не можна ходити до школи. Я знала все це, але знати — цього не завжди досить. Я сиділа на холодних і темних сходах, які поливав "генерал" Отто, і понад усе на світі мені хотілося, щоб Отто вийшов у двір і підійшов до нашого гурту...

І вже зовсім ввечері Отто і його маму повів кудись гер Шульц. Він ішов, шкандибаючи, позаду. Мама Отто низько опустила голову і дивилась собі під ноги. А Отто дивився на небо, і очі в нього були синіші від акварельної фарби, і Отто бачив небо, і сніг, і нас. Він помахав нам рукою і сказав:

— Я не фашист. Я Отто Максименко, я партизан.

— Швайген! — сказав гер Шульц і прикурив сигарету, прикрившись од вітру рукою у шкіряній рукавиці.

Отто і його мама ніколи не прийшли більше в свою квартиру, де на стінах висіли килимки і вишиті зеленим та жовтим папуги.

Зате ті двоє партизанів, що їх допитували кілька днів тому, втекли до лісу. їм допомагала мама Отто, яка працювала перекладачем у комендатурі.

Але про це ми довідались набагато пізніше, коли вже прийшли наші, коли повернувся з лісу дядько Максименко, якого ніхто не чекав у квартирі з килимками на стінах.